

УДК 371.134+159.98(07)

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Якимчук Б.А., к. психол. н., доцент кафедри психології,
декан факультету початкової освіти

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті проаналізовано наукові підходи до дослідження проблеми готовності майбутніх практичних психологів у галузі освіти до професійної діяльності. Розглянуто зміст готовності до професійної діяльності як багатовекторного динамічного утворення, яке є передумовою успішної професійної самореалізації.

Ключові слова: *готовність до професійної діяльності, особистість практичного психолога, модель особистості практичного психолога, професійно важливі якості.*

В статье проанализированы научные подходы к исследованию проблемы готовности будущих практических психологов в области образования к профессиональной деятельности. Рассмотрено содержание готовности к профессиональной деятельности как многовекторного динамического образования, которое является условием успешной профессиональной самореализации.

Ключевые слова: *готовность к профессиональной деятельности, личность практического психолога, модель личности практического психолога, профессионально важные качества.*

Yakimchuk B.A. READINESS OF THE FUTURE PRACTICAL PSYCHOLOGY FOR PROFESSIONAL WORK IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article analyzes the scientific approaches to the study of the problem of future psychologists in the field of education for professional careers. The content of readiness for professional activity as a multi-vector dynamic entity that is a prerequisite for successful professional fulfillment.

Key words: *readiness for professional activity, person of practical psychology, model of practical psychologist, professionally important qualities.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі становлення психології професія практичного психолога набула популярності та особливих запитів із боку суспільства. На фоні нестабільної економічної ситуації, загострення політичних протиріч, системної кризи, яка не вщухає, якість суспільного життя вимагає від населення необхідності використання послуг висококваліфікованих фахівців із базовою психологічною освітою. Найбільш інтенсивно забезпечується психологами сфера освіти. Результати психологічної допомоги людям значною мірою обумовлюються ефективністю професійної підготовки практичних психологів, рівнем їх особистісного розвитку, особливостями розкриття й реалізації творчого потенціалу. Професійне становлення практичного психолога – це складний, неперервний процес «проекування» особистості фахівця, який включає вимоги як до його професійної компетентності, так і безпосередньо до особистості.

Тому однією з провідних проблем є побудова такої системи навчально-виховного процесу, яка враховувала б особливості й закономірності не лише особистісного розвитку студента, а й професійного розвитку його як фахівця.

У межах процесу професійного становлення у вищому навчальному закладі майбутній фахівець у галузі практичної психології повинен оволодіти системою вмінь для здійснення психодіагностичної, психокорекційної, консультаційної, психотерапевтичної, тренінгової, психопрофілактичної роботи. Саме тому на перший план виходить питання не просто підвищення рівня теоретичної професійної підготовки студентів-психологів, а насамперед створення умов для практичної насиченості педагогічного процесу професійного становлення майбутніх фахівців. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку суспільства важливою є проблема професійної підготовки майбутнього практичного психолога як активного суб'єкта діяльності.

Однак практика засвідчує, що традиційна форма навчання не забезпечує повною мірою формування відповідної готовності майбутніх практичних психологів у галузі освіти до ефективної професійної діяльності. Щоб виправити ситуацію, необхідно, зокрема, подолати протиріччя між необхідними особистісними характеристиками майбутніх спеціалістів та реальними умовами навчання й практичної діяльності, між суспільним образом працівника пси-

хологічної служби та реальними якостями спеціалістів, між інтересом у студентів до навчання у вищих навчальних закладах та його відсутністю в майбутній практичній діяльності у сферах практичної психології, між вимогами психологічної готовності до практичної діяльності та фактичною відсутністю її в низці професійно значимих якостей, між запитом суспільства до професійної підготовки фахівця та його готовністю вирішувати конкретні завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування професійної майстерності та здійснення роботи щодо самовдосконалення практичного психолога має носити системний наскрізний характер упродовж усього періоду навчання у вищому навчальному закладі. Майбутні фахівці повинні розвивати в себе професійне мислення (С.Д. Максименко, В.В. Панок), соціальну активність (О.Ф. Бондаренко), професійну креативність і компетентність (В.В. Рибалка, В.А. Семиченко), формувати власний науковий світогляд (М.А. Гуліна, Л.М. Карамушка), розвивати критичність мислення, здібності до прогнозування, імпровізації (В.Ф. Моргун), загальну та психологічну культуру (Я.Л. Коломінський).

Постановка завдання. Мета статті полягає в теоретичному аналізі проблеми готовності майбутніх практичних психологів у галузі освіти до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес підготовки практичного психолога включає світоглядну, професійну та особистісну складові. Готовність до професійної діяльності науковці розглядають із різних позицій, а саме:

– як наявність певних здібностей, властивостей і якостей особистості (Б.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн);

– як стійку властивість особистості, яка включає в себе свідомість особистості та суспільну значимість діяльності, позитивне ставлення до неї та здатність до її виконання. У такому контексті готовність до виконання діяльності включає в себе морально-психологічний і професійний види готовності (О.Г. Ковальов, С.К. Шандрук);

– як стан особистості. Стан готовності розуміється як цілісний прояв особистості у відповідних умовах життя й діяльності, які мають різну стійкість у часі, виникає на основі передбачення ситуації, залежить від характеру майбутньої діяльності, від особистих якостей і властивостей людини (С.Л. Марков, Л.М. Мітіна, В.В. Рибалка).

Особлива увага в дослідженнях проблеми підготовки практичного психолога приділяється виявленню компонентів його професіоналізму, спеціальних здібностей

та визначенню процедури підготовки психологів [8].

Особистість психолога-професіонала повинна визначатися двома параметрами: досконалим володінням теоретичними знаннями й способами роботи та здатністю до швидкої адаптації.

Для становлення професіоналізму психолога, як зазначає О.Ф. Бондаренко, необхідно забезпечити системність, науковий універсалізм у професійній та особистісній підготовці [2].

В.В. Рибалка акцентує увагу на особливому значенні психологічної культури особистості в професійній підготовці та подальшій діяльності фахівця в галузі практичної психології [7].

Враховуючи модель особистості практичного психолога, сконструйовану В.Г. Панком та Н.В. Чепелевою, під час прогнозування успішності практичної діяльності психолога слід звернути увагу на низку складових його особистості [5]. На їх думку, визначення професійної придатності особистості здійснюється за такими критеріями:

1) фізичний стан. Необхідність його врахування обумовлюється, по-перше, зв'язком між деякими соматичними захворюваннями (виразка, діабет, серцево-судинні захворювання тощо) та рисами характеру людини. Крім того, психолог повинен мати потужну енергетику й засоби її відновлення, інакше робота може негативно вплинути на здоров'я психолога. По-друге, існує багато фізичних вад, які не сумісні з посадою практикуючого психолога. До таких вад відносять інвалідність, глибокі косметичні дефекти, дефекти мовлення тощо;

2) психічне здоров'я належить до надзвичайно важливих вимог, оскільки психологічними спеціальностями часто прагнуть оволодіти акцентуїзовані особистості або люди з помітними особистісними проблемами, які переноситимуть на роботу свої власні проблеми. Це робитиме їх діяльність неефективною або навіть шкідливою й небезпечною;

3) інтелект, особливо його вербальний компонент. Досвід показує, що практикуючі спеціалісти з показниками інтелекту нижче середнього, як правило, мають багато ускладнень у роботі, особливо консультаційній. Саме інтелект забезпечує ефективний аналіз рис і якостей особистості, дає змогу долати стереотипи (як особистісні, так і професійні), є центральним механізмом у розумінні поведінки іншої людини. Особливу роль відіграє соціальний інтелект;

4) система механізмів особистісної регуляції та емоційної витривалості;

5) особливості мотиваційної сфери. Професія практичного психолога мотивується інтересом до інших людей і бажанням надавати допомогу у вирішенні проблем спілкування, діяльності, життя в цілому. Психологічним механізмом такого інтересу є усвідомлення й подолання власних проблем аналогічного плану.

Основу мотиваційної сфери повинна складати гуманістична спрямованість особистості. У це поняття вкладається кілька особистісних якостей і рис, здебільшого мотиваційної й світоглядної природи, а саме: альтруїстичні позиції, ролі, установки в міжособистісному спілкуванні, високий рівень мотивації до професії, переважання пізнавальних, альтруїстичних, емпатичних мотивів у роботі з клієнтами, готовність до роботи з клієнтами та націленість на позитивний результат.

Психологічна готовність визначається як особливий психічний стан, що забезпечує успішне виконання професійних завдань, прийняття самостійних рішень, кваліфікується як психологічна готовність і професійно важливе складне особистісне утворення, яке включає в себе позитивне ставлення до професії, достатньо стійкі мотиви діяльності; адекватні вимогам професійної діяльності риси характеру, здібності, прояви темпераменту; необхідні знання, уміння, навички; стійкі професійно важливі особливості сприймання, пам'яті, уваги, мислення, емоційно-вольових якостей тощо.

На думку Н.В. Чепелевої, Н.І. Пов'якель, В.Г. Панка та інших, конструювання моделі особистості психолога-практика повинне відображати комплекс таких його професійно-психологічних завдань:

1) вектор взаємодії суб'єкта з довкіллям (змістом його є ідея про багаторівневий характер взаємодії суб'єкта з навколишнім природним і соціальним середовищем. Тут вирізняють п'ять рівнів взаємодії та відповідних їм рівнів аналізу особистості практичного психолога: психосоматичне здоров'я, суб'єкт діяльності, особистісні риси, соціальна поведінка, значеннєвий (смісловий);

2) вектор структурної організації суб'єкта (когнітивна, мотиваційна та операційна складові структури суб'єкта);

3) вектор часу дає можливість простежити динаміку системи та спрогнозувати подальший її розвиток.

Модель особистості практикуючого психолога, запропонована Н.В. Чепелевою та Н.І. Пов'якель, включає мотиваційно-цільову, когнітивну, операційно-технологічну, комунікативно-рольову та регулятивну складові [9].

Розглядаючи питання про професійно необхідні якості практикуючого психолога, важливо виходити з успішності його професійної діяльності. Саме ці якості визначатимуть мету, зміст, тривалість, форму його професійної підготовки.

Ефективність діяльності психолога залежить від складної системи його спеціальних здібностей, зокрема від уміння спілкуватися з клієнтом, яке є стрижневою спеціальною здібністю. Ядром діяльності практикуючого психолога є спілкування, яке розгортається у вигляді комунікації, інтеракції та перцепції.

Ефективність психоконсультування, психотерапії та психокорекції значною мірою визначається вмінням спілкуватися з клієнтом, що передбачає щирий інтерес до людей, їхнього способу життя, емоцій, думок, вміння добирати правильні слова й тон, які забезпечують встановлення необхідного контакту, вміння слухати, терпіння.

Отже, талант спілкування є найнеобхіднішою умовою для професійної реалізації психолога-практика. У його структурі виділяють такі складові:

1) уміння повно й правильно сприймати людину (спостережливість);

2) уміння розуміти внутрішні властивості та особливості людини (інтуїція);

3) уміння співпереживати (емпатія);

4) уміння аналізувати власну поведінку (рефлексія);

5) уміння керувати собою та процесом спілкування.

У процесі спілкування психолог визначає як зміни в поведінці людини, так і впливи психолога на цю поведінку, здійснює соціальну фасилітацію або підтримку, допомогу клієнту. Останнє особливо важливе для психолога-практика. Люди, які мають високі показники в соціальній фасилітації, схильні й мають здібності до роботи у сфері практичної психології.

У процесі спілкування з клієнтом психолог, на думку Р.С. Немова, повинен виявляти такі якості, як здатність до емпатії, співпереживання, співчуття, відкритість, вияв особистої турботи про клієнта за допомогою співчуття до нього, доброзичливість, емоційно позитивне ставлення до клієнта, особиста зацікавленість та участь у вирішенні його проблем, довіра до клієнта, віра в його здібності й можливість самостійно подолати проблеми, вміння обирати й зберігати оптимальну психологічну дистанцію в спілкуванні з клієнтом [4].

Особистісна готовність студентів до професійної діяльності має складну динамічну структуру та є сукупністю інтелектуальних, рефлексивних і психофізіологічних компо-

нентів у їх співвідношенні з проблемами суспільства.

Одним із показників професійної готовності студента є професійна мобільність, яка залежить від підготовленості студента не до одного виду діяльності, а до різних. З огляду на це можна виділити інтуїтивний, репродуктивний, творчо-репродуктивний та творчий рівні готовності студентів до діяльності. Інтуїтивний рівень характеризується пошуком рішень професійних ситуацій на основі систематичних спроб і помилок, тоді як студенти діють неусвідомлено.

На репродуктивному рівні студенти працюють за допомогою підказок, використовують алгоритми. Творчо-репродуктивному рівню готовності до діяльності студентів властиві володіння достатньо сформованою системою науково-психологічних знань, умінь, навичок; студенти оригінально вирішують професійні завдання. Творчий рівень характеризується яскраво вираженою професійною спрямованістю особистості; у студентів добре розвинене аналітичне, прогностичне, конструктивне виконавче вміння, вони здатні оригінально вирішувати професійні завдання, їм притаманний пошук нових підходів, розвивається інтуїція більш високого рівня.

А.О. Деркач та В.Г. Зазикін стверджують: «У процесі особистісно-професійного розвитку відбуваються <...> зміни в структурі особистості» [3, с. 67]. Автори виділяють зміни характеристик спрямованості, накопичення досвіду та підвищення кваліфікації, розвиток складних особистісних здібностей, розвиток професійно важливих якостей, які визначаються специфікою діяльності, розвиток особистісно-ділових якостей, підвищення психологічної готовності до діяльності в різноманітних ситуаціях, розвиток акмеологічних інваріантів професіоналізму [3, с. 67].

Акмеологічний підхід акцентує увагу на тому, що однією з основних умов активізації особистісного потенціалу людини є її акмеологічна готовність, яка забезпечує оптимальні моделі самоорганізації життя та професійної діяльності [1, с. 56–57]. А.О. Деркач та В.Г. Зазикін визначають: «Особистісно-професійний розвиток – це процес розвитку особистості, переважно орієнтованої на високий рівень професіоналізму та професійних досягнень, що здійснюється за допомогою навчання та саморозвитку, професійної діяльності та професійних взаємодій» [3, с. 227]. Сам процес особистісно-професійного розвитку, на думку авторів, «повинен спрямовуватися ідеальним представленням – образом майбутнього стану суб'єкта праці, який повинен

відображати бажані властивості» [3, с. 97]. Виходячи із цього визначення, доцільно виділяти особистісні та професійні критерії зрілості професійної особистості. До них відносяться блок світоглядних установок, блок особистісних якостей, блок соціально-психологічних якостей. Також важливою умовою розвитку готовності до професійної діяльності є формування навичок саморозвитку. Здатність до професійного й особистісного саморозвитку – це психічне новоутворення, яке виникає в результаті зовнішніх впливів на особистість у процесі виховання, навчання, розвитку.

Неоднозначність запропонованих поглядів учених щодо визначення готовності пояснюється тим, що розглядаються різні види готовності. Має значення також те, до якого конкретного виду діяльності належить готовність. Що стосується конкретно готовності студентів-психологів до професійної діяльності, то варто зазначити, що всі дослідники включають у її структуру такі компоненти, як мотиви вибору професії, професійну спрямованість (позитивне ставлення до своєї професії, установка на професійну діяльність), професійно-значущі якості особистості, великий об'єм знань, умінь і навичок, емоційні й вольові властивості студента, його стани [3; 6].

Узагальнюючи дані, можна стверджувати, що професія психолога вимагає від свого представника насамперед здійснення відповідної роботи з формування комунікативних умінь, навичок встановлення контактів, здатності до самоаналізу, рефлексії й саморозвитку, навичок емоційної та поведінкової саморегуляції, а також уміння усвідомити свої особистісні й екзистенційні проблеми, власні комплекси та механізми захисту.

Висновки. Професійне становлення практичного психолога в процесі навчання у вищому навчальному закладі вимагає від студента складної напруженої творчої праці не лише в напрямі набуття теоретичних знань і вмінь їх практичного використання, а й діяльності, спрямованої на розвиток власної особистості та психологічної культури. Теоретичний аналіз проблеми дозволяє зробити висновок, що готовність майбутніх практичних психологів у закладах освіти до професійної діяльності – це цілеспрямований вияв потенціалу особистості студентів-психологів, що включає їх переконання, погляди, мотиви, почуття, вольові й інтелектуальні якості, знання, навички, вміння. Готовність досягається під час професійної підготовки, є результатом усебічного особистісного розвитку особистості майбутніх психологів з урахуванням вимог професійної психологічної діяльності.

Подальші перспективи дослідження проблеми готовності майбутніх практичних психологів до професійної діяльності в закладах освіти мають бути спрямовані на пошуки шляхів оптимізації індивідуально-професійного розвитку майбутніх практичних психологів у період їх навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акмеология: методология, методы и технологии : матер. науч. сессии, посвященной 75-летию члена-корреспондента РАО, Президента МААН Н.В. Кузьминой / под общ. ред. А.А. Деркача. – М. : РАГС, 1998. – 230 с.
2. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика : [учеб. пособие] / А.Ф. Бондаренко. – К. : Укртехпрес, 1997. – 216 с.
3. Деркач А.А. Акмеология : [учеб. пособие] / А.А. Деркач, В.Г. Зазыкин. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с.
4. Немов Р.С. Основы психологического консультирования / Р.С. Немов. – М. : Владос, 1999. – 528 с.

5. Основы практической психологии / В. Панок, Н. Чепелева, Т. Титаренко. – К. : Либідь, 2001. – 534 с.

6. Рабочая книга практического психолога : [пособие для спец-тов, работающих с персоналом] / под ред. А.А. Бодалева, А.А. Деркача, Л.Г. Лаптева. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2003. – 640 с.

7. Рибалка В.В. Психологічна культура особистості у професійній підготовці та діяльності практичного психолога / В.В. Рибалка // Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у вищих навчальних закладах. – К. : Ніка-Центр, 2002. – С. 29–32.

8. Чепелева Н.В. Діалогічно-орієнтований підхід до системи підготовки практичних психологів / Н.В. Чепелева, Н.І. Пов'якель // Вісник Тернопільського експериментального інституту педагогічної освіти. – Тернопіль, 1996. – С. 29–31.

9. Чепелева Н.В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н.В. Чепелева, Н.І. Пов'якель // Психологія : зб. наук. праць. – Вип. 3. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1998. – С. 35–41.

УДК 371.134+159.9(07)

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ РИС СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ У ПЕРІОД НАВЧАННЯ

Якимчук І.П., к. психол. н., доцент кафедри психології

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті проаналізовано проблеми формування професійних рис студентів-психологів у період навчання. Розглянуто професійно важливі риси психологів та надано їх характеристику.

Ключові слова: професійний, компетентність, особистісні риси, професійні навички, особистість, спілкування.

В статье проанализированы проблемы формирования профессиональных качеств студентов-психологов в период обучения. Рассмотрены профессионально важные качества психологов и подана их характеристика.

Ключевые слова: профессиональный, компетентность, личностные качества, профессиональные навыки, личность, общение.

Yakimchuk I.P. FORMATION OF PROFESSIONAL PSYCHOLOGISTS FIG STUDENTS DURING STUDY

The article analyzes the problem of formation of professional psychologists Fig students during training. Considered professional qualities of psychologists and filed their characteristics.

Key words: professional, competence, personality traits, skills, personality, communication.

Постановка проблеми. В умовах трансформації сучасної вітчизняної системи освіти в напрямі її гуманізації, зростання вимог до творчого потенціалу особистості, розроблення й упровадження нових інформативних і психолого-педагогічних технологій навчання, у тому числі й у галузі підготовки майбутніх суб'єктів професійної психологічної діяльності, наукове обґрунтування професійної самосвідомості май-

бутніх психологів перетворюється на одну з найбільш актуальних проблем. Досконале оволодіння майбутніми психологами своїми професійними знаннями й навичками стає запорукою задоволення як широкого кола соціальних проблем, так і тих, що безпосередньо пов'язуються з актуалізацією суб'єктної активності особистості. Тому завдання вищих навчальних закладів вбачається в тому, щоб забезпечити